

Magnus Wennerhag

Den sociala demokratin efter nyliberalismen

Ibland framställs socialdemokratin utveckling under de senaste årtiondena som ett försök att anpassa sig till en alltmer globaliserad eller nyliberal ekonomi. Valfrihetens och marknadslösningarnas seger över jämlikhet och solidaritet skulle i slutändan ha lett till att man förlorade folkets förtroende, och kanske även sin själ. Frågan är dock vilken sanningshalt denna dolkstötslegend har.

Man kan förvisso konstatera att socialdemokratin, både som politisk idéströmning och ekonomisk-politisk modell, under de två senaste decennierna har förändrats. I slutet av 1980-talet framstod de skandinaviska socialdemokratiska välfärdsstaterna fortfarande

som orubbade av den ekonomiska internationaliseringen. I Östeuropa påbörjades sakta avvecklingen av det socialistiska projekt som socialdemokrater länge hade betraktat som ett svek mot gemensamma ideal. Det tycktes finnas hopp om en östeuropeisk övergång från statsocialism till en mer socialdemokratisk modell. Äntligen verkade tiden mogen för den »socialism med mänskligt ansikte« som hade ominstetgjorts i och med Sovjets inmarsch i Tjeckoslovakien 1968.

Utvecklingen blev en helt annan. Hela Östeuropa fick gå i så kallad ekonomisk chockterapi, allt annat än en övergång till en socialt inriktad marknadsekonomi med stark välfärds-

stat. I vårt land skakades redan 1990 den svenska modellen av en ekonomisk kris som fick den socialdemokratiska regeringen att lägga krisförslag som tidigare skulle ha varit omöjliga att tänka sig, exempelvis om strejkstopp och svenskt inträde i EG. Den globala ekonomins ökade konkurrenstryck ansågs kräva anpassning. För de socialdemokratiska regeringar som höll sig kvar vid eller återkom till makten i europeiska länder under 1990-talet var detta en självklar utgångspunkt. Med Tony Blairs och New Labours stora valseger i Storbritannien 1997 kom den »tredje vägen« att betraktas som det enda möjliga politiska program som socialdemokratien hade att erbjuda i en globaliserad värld. I marknadsföringen av detta begrepp fick Blair intellektuell draghjälp av sociologen Anthony Giddens, som beskrev denna tredje väg som en väg mellan klassisk socialdemokrati och nyliberalism.¹ Receptet tycktes inte helt misslyckat, då man vid denna tid kunde finna socialdemokratiskt ledda regeringar i nästan alla EU:s medlemsländer.

Drygt tio år senare är bilden en helt annan. I Europa finns det få socialde-

mokratiska regeringar kvar, och deras popularitet är i många fall i dalande. De utmanas av en höger som på omvänt tredje vägen-manér närmat sig den politiska mitten och börjat tala om social trygghet och vikten av låg arbetslöshet. Inte sällan utmanas de också av en alltmer främlingsfientlig höger. Trots det tidiga 2000-talets politiska protester mot den nyliberala ekonomiska politiken, och trots finanskrisen som briserade hösten 2008, lyckas inte de socialdemokratiska partierna attrahera sina forna väljargrupper. Det tyska socialdemokratiska partiet SPD gjorde hösten 2009 sitt sämsta val sedan 1920-talet, utmanat av det nya, i praktiken vänstersocialdemokratiska, partiet Die Linke. Inför det parlamentsval som i skrivande stund ska hållas i Storbritannien är ställtippet att Labour förlorar sitt tolvåriga regeringsinnehav.

Det går dock att teckna en annan bild, som inte reducerar de senaste årtiondenas socialdemokratiska politik till ett försök att införa en »nyliberalism med mänskligt ansikte«. Om man höjer blicken från den europeiska horisonten kan man konstatera att det slags folkligt förankrade demokratiserings- och

1. Anthony Giddens, *Tredje vägen: Om socialdemokratins förnyelse* (1999), s 15 ff. Uttrycket den »tredje vägen« förekom också i svensk debatt under 1980-talet som en beskrivning av den ekonomiska politik som socialdemokraterna förde under finansminister Kjell-Olof Feldt. Man avsåg då regeringens ambition att minska budgetunderskottet utan att samtidigt öka arbetslösheten. Se exempelvis Kjell-Olof Feldt, *Den tredje vägen: En politik för Sverige* (1985). Uttrycket har även använts för att beskriva den svenska modellen som en tredje väg mellan socialism och kapitalism. För en tidig sådan analys, se Marquis William Childs, *Sweden: The middle way* (1936).

moderniseringsprocesser som brukar förknippas med den västeuropeiska socialdemokratins storhetsdagar nu sker i andra delar av världen. De senaste tio årens utveckling i Latinamerika är ett exempel på detta. Samtidigt har det visat sig att de europeiska länder som traditionellt har förknippats med den socialdemokratiska modellen även under dagens förhållanden är mycket mer ekonomiskt framgångsrika än flertalet europeiska länder, samtidigt som de fortfarande än mer jämlika än alla andra. Europeiska socialdemokratiska partier har bildat nya framgångsrika politiska allianser – med både gröna och vänstersocialistiska partier – för att gå en förändrad väljarkår till mötes i en tid då industrisamhället luckrats upp. Samtidigt har finanskrisen gjort det svårt att ignorera protesterna mot den bristande regleringen av de globala finansiella flödena, och det har framförts konkreta förslag om reformerade – mer socialt och demokratiskt hänsynstagande – former av ekonomisk-politisk styrning på övernationell nivå. Till bilden hör också att borgerliga partier i dag, för att kunna vinna regeringsmakten, har sett sig föranledda att överge den nyliberala systemskiftesretoriken till förmån för ett åtminstone retoriskt försvar för socialdemokratiska välfärdslösningar. Sammantaget pekar detta på att efterfrågan på en traditionell socialdemokratisk politik är större än på länge.

Oavsett vilken historieskrivning man väljer står det klart att alla dessa förändringar – som kanske inleddes

under 1970- och 1980-talen snarare än på 1990-talet – har inneburit en genomgripande omvandling av de samhälleliga förhållanden som en gång låg till grund för den socialdemokratiska modellens framväxt i Europa, framför allt under efterkrigsåren. Denna modell var i många avseenden en frukt av processer som ägde rum inom nationalstatens ram – processer framtvingade av politisk kamp, inte minst av fackföreningsrörelsen, som bottnade i industrisamhällets klassmotsättningar. Det var inom nationalstaten man under denna period uppnådde en omfattande politisk styrning av ekonomin, en konsolidering av demokratin och nya former av social sammanhållning på massnivå. Många av de senaste årtiondenas förändringar är utan tvivel en följd av den alltmer globaliserade ekonomin, politiken och kulturen. Frågan är dock i vilken utsträckning detta har förändrat socialdemokratin, om förändringarna har skett överallt och om dessa har lett till att socialdemokratin som ett möjligt politiskt projekt är överspelat. Och har socialdemokratin någonsin varit det projekt som man framställde det som under efterkrigstidens glansdagar, och som vi ännu i dag ofta ser det som?

Vad är socialdemokrati?

Detta nummer av *Fronesis* handlar om socialdemokrati. Vad är socialdemokrati? På svenska brukar man avse den rörelse och de historiska politiska partier som är förknippade med Andra internationalen och dess efterföljare

Socialistinternationalen.² Inom internationell forskning har termen oftast en vidare betydelse, och kan förutom den socialdemokratiska rörelsen och dess partier även inbegripa en samhällelig organisationsform, en politisk ideologi och en uppsättning politiska styrmedel.³ I detta nummers texter används ordet i alla dessa bemärkelser. Det handlar om både politiska partier som är anslutna till Socialistinternationalen och partier som i praktiken har en socialdemokratisk politisk dagordning; det handlar om både socialdemokrati som ett möjligt europeiskt eller globalt samhällsprojekt och om den politisk-ekonomiska modell och de konkreta politiska lösningar som brukar förknippas med Skandinavien och det långa maktinnehav de socialdemokratiska partierna har haft i dessa länder. Det handlar också om socialdemokrati som en idéströmning i dess egen rätt, även om den i praktiken har hämtat inspiration från en rad andra politiska ideologier.

Vad är då det specifika för den socialdemokratiska idéströmningen? Till viss del framgår det av engelskans *social democracy*, som kan översättas med antingen »socialdemokrati« eller »social demokrati«. Det senare handlar uppenbart om en socialt inriktad demokrati-

form eller demokratisyn. Idéhistoriskt kan man förknippa föreställningen om socialdemokrati i denna bemärkelse med det under 1800-talet allt större politiska och vetenskapliga intresset för »det sociala« eller samhället. Om man tidigare med ordet *sambüllet* hade avsett mindre sällskap och sammanslutningar (exempelvis ekonomiska, religiösa och vetenskapliga) kom det under 1800-talet att i allt högre grad syfta på mellanmänskliga band i allmänhet. Man talade nu om *sambüllet* i singularis. Och *socialt* var det som hade med samhället att göra.

En av de första akademikerna som skrev om kopplingen mellan »det sociala« och politiken var den tyske historikern Lorenz von Stein. I sin bok *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage* (»Den sociala rörelsens historia i Frankrike från 1789 till i dag«), som utgavs 1850, utarbetade han en allmän teori om »den sociala rörelsen« och »den sociala demokratin« eller socialdemokratin. Syftet var delvis att förklara den franska arbetarrörelsens framväxt mellan revolutionerna 1789 och 1848. För von Stein var 1789 års franska revolution främst en politisk revolution. Genom den hade borgerska-

2. Jämför uppslagsordet »Socialdemokrati« i *Nationalencyklopedin*; <http://www.ne.se/lang/socialdemokrati> (hämtningsdatum 14 mars 2010).

3. T. P. Harsanyi, »Social democracy«, i Neil Smelser och Paul B. Baltes (red), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, volym 21 (2001), s 14267 f. För en diskussion om socialdemokratin som samhällelig organisationsform, se Martin Hartmann och Axel Honneth, »Paradoxes of capitalism«, i *Constellations*, volym 13, nr 1 (2006).

pet fått en rad politiska och ekonomiska fri- och rättigheter, men fortfarande var den demokratiserade staten politiskt instabil. Det främsta skälet till denna instabilitet var att man knappast hade avskaffat den ekonomiska ojämlikheten; marknadsfriheterna hade snarare inneburit ökad misär för folkflertalet. De politiska rättigheterna å sin sida kom i realiteten bara ett fåtal till del. Därför menade von Stein att den politiska rörelse som hade framkallat den politiska revolutionen måste avlösas av en *social rörelse*, sporrad av viljan att åstadkomma en social revolution, det vill säga en radikal omfördelning av egendom och livsmöjligheter. Och det var just denna sociala rörelse som han hade sett växa fram i Frankrike i arbetarrörelsens skepnad. Det var denna rörelse som gjorde sig till tolk för det som kallades »arbetarfrågan« – eller »den sociala frågan« – vilken skulle föra den franska revolutionens arv vidare.

Till skillnad från filosofernas tidigare sätt att betrakta politiken – som en fråga om statsmaktens former, i praktiken en angelägenhet för små eliter – ville von Stein undersöka hur *bela samballets* mellanmänskliga relationer påverkade politiken. Inunder politiken verkade andra mer grundläggande egendoms- och arbetsförhållanden – vad vi i dag skulle kalla sociala strukturer eller klasser – som styrde människors politiska handlande. Detta var strukturer som alla, inte bara de politiska eliterna, var en del av. Det var detta som var »det sociala« eller samhället.

von Stein var visserligen demokrat med sin tids mått mätt, men i likhet med många andra inom det borgerskap han tillhörde fruktade han den förutspådda sociala revolutionen och såg den som en annalkande katastrof. Det enda som kunde hjälpa mot hotande pöbelvälde och ekonomisk kollaps var just »den sociala demokratin«. För von Stein bestod denna socialdemokrati i en sammansmältning av »det demokratiska partiet« – det vill säga de liberaler som krävde allmän och lika rösträtt – och den sociala rörelsen – det vill säga arbetarrörelsen, med dess krav på sociala rättigheter och ekonomisk omfördelning. En sådan allians hade tillfälligt ingåtts i Frankrike åren kring revolutionen 1848. I detta sammanhang bildades också den första politiska gruppering som kallade sig just »socialdemokrater«. I detta konkreta förlopp i ett land såg von Stein en allännare tendens, som han trodde skulle präglade de framtida politiska motsättningarna även i andra länder.

Denna »sociala demokrati« är varken en teori eller en trosbekännelse utan ett historiskt faktum. Den utgör ett viktigt steg i samhällslivets utveckling, närmare bestämt den punkt där den rena [politiska] demokratin och den sociala förändringen sammanstrålat och erkänt varandra. [...] Det spelar här mindre roll hur man tänker sig den sociala demokratis förverkligande, men säkert är att det från och med nu varken kommer

att finnas en ren [politisk] demokrati eller en oblandad socialism.⁴

Kontentan av resonemanget var alltså att det inte räckte med att demokratin var politisk – den måste även vara social. En social demokrati innebar att staten skulle tas i bruk för att motverka ojämlikhet som annars kunde leda till okontrollerbara konflikter.

Historikern Lorenz von Steins teori är bara ett exempel på det slags samhällsperspektiv som vinner mark under denna tid. Föreställningen om »det sociala« växer långsamt fram från och med tidigt europeiskt 1800-tal, ofta bland tidiga socialistiska grupperingar. Liknande tankegångar finner vi hos Karl Marx, även om han, till skillnad från von Stein, knöt förhoppningar till arbetarklassens förmåga att ta över staten för sina egna syften. Kring 1800-talets mitt finns en

rad uttryck för detta nya samhällsperspektiv, trots olikheter i politiska målsättningar: inom arbetarrörelsen, bland liberala filantroper, vetenskapsmän och framväxande socialpolitiskt orienterade yrkesgrupper. Gemensamt för uppfattningarna om politiska konflikter kring 1800-talets mitt är just tematiseringen av »det sociala« och tanken att det krävs social jämlikhet för att det ska bli möjligt att förverkliga eller vidmakthålla demokratin. I stort kan därmed socialdemokratin ses som en del av den bredare »postliberala« strömning som ställde sig kritisk till den begränsade tillämpning av frihetstanken som hade karakteriserat 1800-talets *laissez faire*-liberalism.⁵

Detta bredare perspektiv på det sammanhang i vilket socialdemokratiens samhällssyn formades är även utgångspunkten för några texter i detta nummer.⁶ Samhällsvetaren Sten O. Karlsson

4. Lorenz von Stein, *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage*, tredje bandet (1921, ursprungligen utgiven 1850), s 405.

5. Jämför Peter Wagner, *A history and theory of the social sciences: Not all that is solid melts into air* (2001), s 42 f.

6. Dessa texter knyter an till en längre diskussion, i synnerhet inom svensk akademi, om hur socialdemokratiens idéutveckling ska tolkas ur ett historiskt perspektiv. Klassiska exponenter för denna debatt är Herbert Tingstens *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling* (1941) och Leif Lewins *Planbushållningsdebatten* (1967). I de senaste årtiondenas debatt märks Klaus Miggeld, Karl Molin och Klas Åmark (red), *Socialdemokratiens sambälle: SAP och Sverige under 100 år* (1989); Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkbemspolitisk* (1989); Ingrid Millbourn, *»Rätt till maklighet«: Om den svenska socialdemokratiens lärprocess 1885–1902* (1990); Tomas Jonsson, *»Att anpassa sig efter det möjliga«: Utsagningsbegreppet och SAP:s ideologiska förändringar 1911–1944* (1998); Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia: Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000* (2001); Sten O. Karlsson, *Det intelligenta sambället: En ontolkning av socialdemokratiens idéhistoria* (2001); Francis Sejersted, *Socialdemokratiens tidsålder: Sverige och Norge under 1900-talet* (2005); Sheri E. Berman, *The primacy of politics: Social democracy and the making of Europe's twentieth century* (2006).

visar i sitt bidrag att både europeisk och svensk socialdemokrati tydligt präglades av även andra idéströmningar än marxismen, såsom den brittiska fabianismen, den tyska socialpolitiskt orienterade akademiska riktning som brukar kallas »katedersocialism« och den amerikanska progressivismens stora namn som John Dewey. Alla dessa idéströmningar ingick i ett bredare politiskt och akademiskt samtal som kretsade kring »den sociala frågan«: om hur det moderna samhället skulle göras socialt hållbart och bygga på en större demokratisering än tidigare. De präglades dessutom ofta av en experimentanda och en vilja att använda vetenskapliga metoder för att systematiskt förbättra samhället – ett tänkande som man även ville sprida till hela samhället genom allmänna utbildningssystem. Man menade också att social sammanhållning eller solidaritet var en förutsättning för dessa förändringar.⁷

Marxismens betydelse för socialdemokratins idéutveckling diskuteras inte mer ingående i detta nummer, men det är viktigt att konstatera att den marxistiska diskursen intog en särställning inom den unga socialdemokratien.⁸

I synnerhet inom den tongivande tyska socialdemokratien och samarbetsorganet för de olika ländernas partier, Andra internationalen, etablerades kring det förra sekelskiftet en viss tolkning av Marx samhällsanalys, med begrepp och termer som framöver kom att prägla såväl programmatiska texter som retorik. Om hur de olika omtolkningarna av detta idéarv kom att prägla både svensk och europeisk socialdemokrati skriver den amerikanska statsvetaren Sheri Berman i sitt bidrag. Genom dessa uppgörelser, menar hon, kom samhällsgemenskapen att få en mer framskjuten roll än klasskonflikten. Löftet om en ny värld efter kapitalismen blev allt mindre viktigt inför det trängande behovet att hålla samhället samman och utifrån nya politiska allianser genomdriva sociala och demokratiska reformer.

Ett sådant bredare perspektiv på samhället – med dess betoning av samhällsgemenskap, vetenskapligt grundade reformer, ekonomisk och social jämlikhet, en pragmatisk hållning i frågan om hur kapitalismen skulle regleras samt en stor tilltro till politikens möjligheter att forma samhällsutvecklingen – kom under 1900-talet att sätta

7. För en diskussion om Deweys syn på detta, se Johan Lindgren och Karl Palmås, »En pragmatistisk liberalism«, i *Fronesis* nr 22–23 (2006).

8. Socialdemokratins förhållande till marxismen och Marx har varit temat för en rad texter som publicerats i tidigare nummer av *Fronesis*. Se exempelvis Ernesto Laclau och Chantal Mouffe, »Socialdemokratien: Från stagnation till »plantänkande«, i *Fronesis* nr 1 (1998); Per Månson, »Utopiernas död: Har socialismen någon framtid?«, i *Fronesis* nr 2 (1999); Tomas Jonsson, »Mellan intressekamp och röstmaximering«, i *Fronesis* nr 6–7 (2001); och Sven-Eric Liedman, »Engelsismen«, i *Fronesis* nr 28 (2008).

sin prägel på socialdemokratins diskussioner och politiska projekt. Samtidigt har marxismens kapitalismkritik levt vidare inom socialdemokratien, som en underström som emellanåt fått förnyad betydelse.

Wilken betydelse detta idéarv spelar och kan spela i dag, då finanskrisen på nytt har aktualiserat problemen med marknadens »självregering« och vår tids *laissez faire*-liberala idéer, diskuteras också i detta nummer. Både Sheri Berman och Sten O. Karlsson sätter denna fråga i samband med vår tids värderingsmässiga och sociala förändringar, exempelvis den ökade individualiseringen och samhällets mer mångkulturella karaktär. Solidaritetstankens betydelse för det socialdemokratiska projektet, både historiskt och för dagens centrala politiska konflikter, diskuteras av LO-utredaren Örjan Nyström. Han menar att den moderatledda regeringens försök att framställa sig som den socialdemokratiska modellens arvtogare – genom att tala om »arbetslinjen« eller Tage Erlanders storhetsdagar – klingar falskt, eftersom man utgår från traditionellt liberala föreställningar om prestationsrättvisa och egennyttan snarare än solidaritetstanken och den insikt om att samhällets arbetsdelning skapar ömsesidiga beroenden som har varit central för socialdemokratien. I sin introduktion till Bermans, Karlssons och Nyströms texter diskuterar undertecknad och sociologen Klas Gustavsson det inte alltid oproblematiske förhållandet mellan socialdemokratins önskan om

ökad samhällssolidaritet och kraven på individuell och kollektiv frigörelse.

Frågan om den sociala sammanhållningens former är överhuvudtaget ett viktigt tema i detta nummer. I några av de mer framåtblickande texterna diskuteras den sociala sammanhållningens förutsättningar i en värld där både industrisamhällets och nationalstatens sociala strukturer blir alltmer uppluckrade. Exempelvis menar den brasiliansk-amerikanske rättsvetaren Roberto Mangabeira Unger att den sociala sammanhållningen i dag måste formas av något annat än det gemensamma användandet av de offentliga välfärdssystemen och att medborgarnas deltagande i samhällets omsorgsarbete i detta sammanhang är betydelsefullt. Den brittiske statsvetaren David Held talar å sin sida om hur nya former av social sammanhållning måste skapas på internationell eller global nivå för att möjliggöra en politisk styrning som sträcker sig bortom nationalstaternas gränser.

Den socialdemokratiska modellens död?

Som inledningsvis konstaterades har man i de senaste årtiondenas globaliseringsdebatt inte sällan dödförklarat socialdemokratien som möjlig ekonomisk-politisk modell. Ofta har detta illustrerats med den »tredje vägens« politik som förknippas med Tony Blair, som en bekräftelse på antingen en nödvändig anpassning till ekonomiska

realiteter eller ett bittert nederlag inför nyliberalismen.

Problemet med sådana diskussioner om globalisering eller nyliberalism är att de många gånger framställer utvecklingen som något tvingande och som något helt och odelbart. Globaliseringen har dock inte bara inneburit en politisk-ideologisk omorientering och en ekonomisk-politisk omreglering av det slag som vi förknippar med de senaste årtiondenas ökade internationella handel med varor, tjänster och kapital och den allmänna inriktningen mot marknadslösningar. Inte heller de förändringar i den ekonomisk-politiska styrningen som ofta beskrivs som nyliberalism kan betraktas som ett enhetligt politiskt paket. Under denna övergripande kategori har man ofta insorterat allt från förändringar i makroekonomiska målsättningar till uppluckrad arbetsrätt, en förändrad balans mellan offentligt och privat beslutsfattande, privatiseringar, nya styrmedel inom offentlig sektor och en allmän varufiering av samhällets sociala relationer. Även om allt detta på en övergripande nivå kan betraktas som en allmän förändring i samhällets reglering, måste man diskutera vilka delar av denna politik som verkligen fått ett genomslag, både i allmänhet och i specifika länder och samhällsmodeller. Temat för detta nummers andra avsnitt – som har titeln »Nyliberalism med mänskligt ansikte?» – är därför vad en eventuellt nyliberal politik har inneburit för svensk och europeisk so-

cialdemokrati med avseende på olika delar av denna politik.

Ekonomhistorikern Erik Bengtsson och Örjan Nyström menar i sin inledning till avsnittet att tesen om en ökad ekonomisk-politisk »konvergens« mellan olika länders ekonomier har varit alltför långtgående om man ser till hur olika modeller faktiskt har anpassat sig till varandra. De menar att bilden av en svensk socialdemokrati som svikit sina gamla ideal främst har utgått från politikens diskussioner och inte tagit tillräcklig hänsyn till frågan om huruvida det verkligen har skett en dramatisk förändring av den ekonomiska politiken eller välfärds- och arbetsmarknadssystemens utformning. Författarna pekar på områden där man faktiskt kan skönja en förändring av den svenska modellen – ökad ekonomisk ojämlikhet, ökad acceptans för privatproducerade välfärdstjänster och förändrade socialförsäkringssystem (exempelvis pensionssystemet) – men menar att mycket talar för att den socialdemokratiska modellens grundpelare fortfarande är intakta. Även statsvetaren Jonas Pontusson menar att »den nordiska modellen« fortfarande kan ses som en distinkt socialdemokratisk ekonomisk-politisk modell. I jämförelse med de kontinentaleuropeiska sociala marknadsekonomierna har de nordiska länderna också varit bättre på att hantera globaliseringens utmaningar. Pontusson menar att detta delvis beror på att de nordiska systemen ända sedan 1950-talet har värnat trygghet på arbetsmarknaden framför

anställningstrygghet, vilket möjliggjort både trygga anställningsvillkor och ett konkurrenstryck som undvikit det slags subventionering av lågproduktiva företag som låglönearbeten innebär.

Jenny Andersson menar i sin text att nyliberalismens genomslag inte kan skyllas på högerns propaganda: den socialdemokratiska förnyelsen under tredje vägens tecken utgick från det egna idéarvets teknokratiska, produktivistiska och auktoritetsinriktade inslag, en tradition inom vilken staten har betraktats som ett verktyg för att forma individer anpassade till marknadens behov eller för att genomdriva socialpolitiska åtgärder. En liknande diskussion förs av de franska statsvetarna Florence Faucher-King och Patrick Le Galès. Utifrån exemplet New Labour undersöker de hur en rad nya politiska styrinstrument – ofta paketerade som *new public management* – kom att revolutionera den offentliga sektorns sätt att fungera i Storbritannien. Man bör notera att dessa nya styrformer också har blivit allt vanligare i andra europeiska länder, däribland Sverige. Genom serietabeller, prestationsmätt och en uppsjö av indikatorer för välfärdsverksamheterna infördes nya incitament i syfte att maximera det ekonomiska och politiska utfallet. Även om detta ibland, men inte alltid, ledde till större ekonomisk effektivitet hade de nya incitamenten oavsiktliga effekter, exempelvis att verksamheterna alltmer kom att inriktas mot kvantitativt mätbara mål men utan att uppfylla sådana typer av villkor

som är svåra att mäta men ändå nödvändiga för att vård, utbildning och andra välfärdstjänster ska fungera. Faucher-King och Le Galès menar att detta i slutändan har inneburit en urholkad yrkesetik och yrkesstolthet för många grupper inom den offentliga sektorn. Överhuvudtaget menar de att dessa nya tekniker kan betraktas som ett led i en mer grundläggande förändring av samhällets styrning – i riktning mot vad de kallar ett »utvärderingssamhälle« – som riktar sig mot enskilda verksamheter och människors vardagliga beteenden snarare än mot den övergripande samhällsnivån.

Statsvetaren Magnus Ryner analyserar i sin text de aspekter av nyliberalismen som har att göra med det han kallar »dollar-Wall Street-regimen«, det vill säga de ekonomisk-politiska dogmer som sedan 1980-talet kommit att förknippas med USA och dess världsekonomiska dominans. En av denna ekonomisk-politiska inriktnings främsta lärosatser var att keynesianismens efterfrågeinriktade politik inte längre var ett effektivt verktyg för att lösa problem som arbetslöshet och låg tillväxt. I stället skulle tillväxten stimuleras med vad man kallade utbudspolitik, vilket ofta innebar en uppluckring av arbetsrätt och arbetslöshetsförsäkringar i syfte att öka arbetskraftsutbudet. Denna politik kom också delvis att anammas av de socialdemokratiskt styrda länder i Europa som från 1990-talets slut anslöt sig till Tony Blairs »tredje väg«. Problemet med att kopiera denna politik, menar

Ryner, var att man i USA samtidigt fortsatte att bedriva en expansiv finanspolitik, vilket ledde till att Europas tillväxt inte ökade, medan USA kunde uppvisa höga tillväxttal. Samtidigt byggde den amerikanska finansiella expansionen på att man underbläste den privata skuldsättningen, främst i anslutning till bolånemarknaden, vilket hösten 2008 utlöste den globala finanskrisen.

En ny socialdemokratisk modell?

Finanskrisen och den »tredje vägens« svårigheter att lösa ekonomiska och sociala problem och att vinna val har bildat utgångspunkten för en rad debatter om vad en socialdemokratisk politik anpassad till dagens stora utmaningar skulle kunna innebära, på europeisk såväl som på global nivå. I ett av avsnitten i detta nummer publicerar vi en rad texter som alla för fram olika visioner och analyser i anslutning till temat om vad socialdemokratin borde göra.

Förra året, tio år efter att Tony Blair och SPD-ledaren Gerhard Schröder publicerade sitt manifest för »tredje vägen«,⁹ lanserade den brittiske Labour-parlamentarikern Jon Cruddas och den tyska SPD-parlamentarikern Andrea Nahles sitt program för »att bygga det goda samhället«. Inom den europeiska socialdemokratin har detta

upprop för en politik bortom tredje vägen väckt stor debatt och i höstas, efter SPD:s nesliga nederlag i förbundsdagsvalet, valdes Nahles till partiets partisekreterare. I detta nummer publiceras uppropet i sin helhet med en kommentar av förra utbildningsministern och Tysklandsambassadören Carl Tham. Cruddas och Nahles program för en ny socialdemokratisk politik rör en mängd olika politikområden och präglas av en vilja att stärka jämlikheten och politikens makt gentemot marknaden kombinerad med konkreta förslag på hur man kan främja människors samhällsengagemang, både som medborgare och löntagare. Därmed öppnar de en debatt om ekonomisk demokrati som fört en slumrande tillvaro inom socialdemokratin sedan 1970-talet.

Även Roberto Mangabeira Unger menar att den europeiska socialdemokratin måste återuppta diskussionen om makten över ekonomin. Unger har verkat som juridikprofessor vid Harvard University i USA, men mellan 2007 och 2009 var han även minister i president Luiz Inácio Lula da Silvas socialdemokratiska regering i hemlandet Brasilien. Utifrån sitt både syd- och nordamerikanska perspektiv diskuterar han i sin text socialdemokratin möjligheter i ett Europa som allt mindre präglas av industrisamhällets sociala strukturer och alltmer av tjänsteekonomins nya krav.

9. Tony Blair och Gerhard Schröder, »Ett manifest för den tredje vägen och politikens nya mittfära«, i *Arena* nr 5 1999.

Frågan om hur socialdemokratin ska kunna mobilisera till politisk förändring i ett samhälle där klasskonflikterna inte längre följer industrisamhällets mönster diskuteras också av Ingemar Lindberg, tidigare utredare vid LO, i inledningen till avsnittet om socialdemokratiens framtid.

Statsvetaren David Held, känd för sin teori om olika demokratimodeller, diskuterar i sin text vad en verkligt global socialdemokratisk modell skulle kunna innebära. Hans utgångspunkt är den ökade politiska och ekonomiska makt som under de senaste årtiondena tillfallit internationella organ som Världshandelsorganisationen, Internationella valutafonden och Världsbanken. Denna utveckling har inneburit att alltför politiska beslut av betydelse för hela världen fattas i rum med mycket liten insyn och få möjligheter att ställa beslutsfattarna till svars. För att motverka detta krävs det enligt Held fler kanaler för medborgerligt inflytande över dessa världspolitiska skeenden, samtidigt som en sådan politik inte kan isoleras från strävan att bekämpa fattigdom och andra sociala problem. För att kunna bedriva en socialdemokratisk politik i dag måste man utveckla politiska strukturer och social välfärd på global nivå, är budskapet. Konkret förespråkar Held bland annat en reformering av FN:s generalförsamling och globala folkomröstningar. En rad av hans reformförslag står tydligt i samklang med de idéer om en ny global finansiell arkitektur

som den nuvarande finanskrisen har aktualiserat.

Avsnittets sista text är skriven av den marxistiske ekonomen Samir Amin, under 1970-talet en av de tongivande företrädarna för beroendeskolans. Amin, som analyserar finanskrisens betydelse för vänsterns framtida vägval, är mer skeptisk till möjligheten att reformera den globala kapitalismens ekonomiska och politiska institutioner, som främst är en oligarkiskt styrd struktur där makten delas av USA, Europa, Ryssland och Kina. Han menar att impulsen till politisk förändring måste komma från de förtryckta folken i det globala syd, men att dessa behöver stöd från organiserade arbetare i världens rika länder om en kaotisk utveckling ska kunna undvikas.

Globaliseringen och de politiska motkrafterna

Numrets sista avsnitt återknyter till en fråga som genomsyrar även många av de tidigare texterna: Vilka är de politiska och rörelsemässiga förutsättningarna för en socialdemokratisk politik i en värld präglad av en alltmer globaliserad ekonomi? Som skribenten Fredrik Jansson påpekar i sin inledning till avsnittet, så var den socialdemokratiska rörelsen vid sin uppkomst under 1800-talets senare del utpräglat internationalistisk. Internationalen blev rörelsens gemensamma sång, världen över, och man citerade med gillande Marx och Engels berömda ord »proletärer i alla länder, förena er«. Socialdemokratiens politiska

framgångar under 1900-talet kom dock att ske i en nationell miljö, även om internationalismen fortsatte att vara en central del av rörelsens självbild.

Frågan är vilken roll denna internationalism spelar i en tid då förutsättningarna att bedriva en globalt inriktad politik är större än någonsin. Om det skriver sociologen Adrienne Sörbom, som utifrån intervjuer med lokala företrädare för den socialdemokratiska arbetarrörelsen i Sverige diskuterar hur man förstår den ekonomiska globaliseringens lokala effekter och hur man ställer sig till politiska samarbeten med andra socialdemokrater eller fackförbund på transnationell nivå. Den bild som framträder visar på hur föreställningar om konkurrensens nödvändighet leder till en kluvenhet inför den programmatiska internationalismen. Även om man inser att ökat samarbete på sikt skulle kunna stärka arbetare både i Sverige och i andra länder, tycks den globala solidariteten vara svår att värna när bygdens egna jobb sätts på spel. Sörbom pekar på att svensk socialdemokrati och fackföreningsrörelse åtminstone på central nivå under senare årtionden har försökt att skapa mer omfattande internationella samarbeten. Men medan det lokala och det globala blir alltmer sammanbundna på ekonomins område, organiseras politiken alltjämt mellan nationella strukturer.

De nordamerikanska samhällsvetarerna Richard Sandbrook, Marc Edelman, Patrick Heller och Judith Teichman anlägger ett annat perspektiv på frågan

om huruvida den ekonomiska globaliseringen möjliggör en socialdemokratisk politik, men inte i norr utan i det globala syd. Utifrån en analys av fyra exponenter för en socialdemokratisk politik i det globala syd – Chile, Kerala, Mauritius och Costa Rica – menar de att även länder som befinner sig i en mer utsatt position i världsekonomin med framgång har kunnat värna sådant som förknippas med en traditionell socialdemokratisk politik: allmän välfärd, utbildning och sysselsättning samt en stark ekonomisk tillväxt. Sandbrook med flera avfärdar den traditionella bilden av socialdemokratin som resultatet av de specifika förutsättningar som rådde i Europa under 1900-talet, framför allt föreställningen att uppkomsten av en sådan rörelse kräver en organiserad industriarbetarklass med starka band till socialistiska rörelser. Sådana förhållanden kan visserligen underlätta, men i sina exempel ser de andra lokala förutsättningar för folklig mobilisering som syftar till social demokratisering.

Möjligheten att betrakta den politiska utvecklingen i Latinamerika de senaste åren som en socialdemokratisk utveckling diskuteras inte bara av Sandbrook och hans medförfattare, utan även av den brasilianske historikern Marco Aurélio Garcia, som också varit utrikespolitisk rådgivare åt Brasiliens president Lula. Dominansen av reformistiskt orienterade vänsterregeringar i en del av världen som tidigare präglats av hårdföra högerdiktaturer å ena sidan och en vänster som ofta valt gerillakampen som

politisk strategi å den andra kan ses som resultatet av de folkligt förankrade och civilsamhälleligt orienterade rörelser som vuxit fram under de senaste årtiondena.¹⁰ Deras sätt att inkludera stora grupper av medborgare som tidigare i praktiken varit utestängda från politiken gör att man som europeisk betraktare lätt drar paralleller till den europeiska framväxten av socialdemokrati, arbetarrörelse och andra betydelsefulla folkrörelser under tidigt 1900-tal. Det tycks alltså som om den »sociala rörelse« som von Stein redan vid 1800-talets mitt beskrev som en förutsättning för den »sociala demokratin« fortfarande spelar en viktig roll i samhällets demokratisering. Detta gäller inte bara i Latinamerika, utan även i andra delar av världen, Europa inräknat.

Under de senaste åren har den svenska debatten om socialdemokratins framtid och ödesfrågor varit mer levande än på länge.¹¹ Den svenska socialdemokratins oppositionstillvaro har skapat en intern diskussion som på olika sätt ifrågasatt de senare årtiondenas politiska vägval och stakat ut alternativa handlingsvägar. Men ofta har diskussionen främst rört den svenska socialdemokratin. Genom detta nummer av *Fronesis* hoppas vi kunna bidra med det som hittills saknats i den offentliga debatten: den internationella och svenska debatt och forskning som ser socialdemokratin som en modell, ett projekt, en idéströmning, en partifamilj och en rörelse som inte begränsar sig till de skandinaviska länderna, och som är något större än ett politiskt parti.

10. Jämför Jean L. Cohen och Andrew Arato, *Det civila samhället och den politiska teorin* (1993), s 60–68.

11. Se exempelvis Jens Lundberg och Daniel Suhonen (red), *Snart går vi utan er: Brev till socialdemokraterna* (2009); Katrine Kielos (red), *Den grå vägen: Tankar om en ny socialdemokrati* (2009); Kajsa Borgnäs, Erik Bengtsson, Daniel Johansson, Catharina Ullström och Hanna Linnea Hellström (red), *10-talsprogrammet* (2009).

[inledning]

Magnus Wennerhag: *Den sociala demokratin efter nyliberalismen* 8

[social sammanhållning och social demokrati]

Magnus Wennerhag och Klas Gustavsson: *Solidaritet och gemenskap under nya förutsättningar* 24

Sheri Berman: *Vad är socialdemokrati?* 36

Sten O. Karlsson: *Om folkbemsmytens återkomst och socialdemokratis självbild* . . 51

Örjan Nyström: *Mellan prestationsbaserad rättvisa och behovsbaserad solidaritet* . . 68

[nyliberalism med mänskligt ansikte?]

Erik Bengtsson och Örjan Nyström: *Konvergens eller divergens?* 88

Magnus Ryner: *Tredje vägen inför verkligheten* 108

Jenny Andersson: *En nyliberalism med ett mänskligt ansikte – eller socialdemokratis omänskliga hjärta?* 125

Jonas Pontusson: *Socialdemokratin, marknadsekonomin och solidariteten* . . . 139

Florence Faucher-King och Patrick Le Galès: *New Labour och skapandet av utvärderings sambället* 157

[efter tredje vägen]

Ingemar Lindberg: *Senkapitalismens socialdemokrati* 178

Jon Cruddas och Andrea Nahles: *Att bygga det goda sambället* 190

Carl Tham: *Bortom tredje vägen* 203

Roberto Mangabeira Unger: *Europa: Socialdemokratin återupptäcker sig själv* 207

David Held: *Global socialdemokrati* 215

Samir Amin: *Att övervinna kapitalismens kris eller att övervinna en kapitalism i kris?* 233

[upp trälar uti alla stater]

Fredrik Jansson: *Internationalen åt alla lycka bär?* 248

Richard Sandbrook, Marc Edelman, Patrick Heller och Judith Teichman: *Kan socialdemokratin överleva i det globala syd?* 254

Marco Aurélio Garcia: *Sydamerikas nya regeringar: från öde till handling* . . 269

Adrienne Sörbom: *Dubbla budskap och enkel solidaritet* 277

[författare och källor]

Författare till bokens texter samt källor 298